

ВІДГУК

офіційного опонента доктора медичних наук, професора, завідувача кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету Вовка Олега Юрійовича на дисертацію Дмитрієва Миколи Олександровича "АНТРОПО-ОДОНТОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОРЕКЦІЇ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ДЕФОРМАЦІЙ ЗУБОЩЕЛЕПНОЇ СИСТЕМИ", подану до спеціалізованої вченої ради Д 05.600.01 при Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

1. Актуальність обраної теми дисертації, її зв'язок з державними та галузевими науковими програмами.

Останнім часом спостерігається значне підвищення інтересу серед фахівців до вивчення прижиттєвої морфології кісткової основи голови, за рахунок цілого ряду методик, що узагальнюються під назвою – цефалометричний аналіз. Розвиток сучасних технологій діагностичної ланки у поєднанні з поширенням застосування комп'ютерних програм, що дозволяють отримувати комплексну цифрову характеристику усіх структур черепа, призводить до поглибленого аналізу анатомічної будови лицевого відділу голови у пацієнтів різного віку та статті.

Насамперед, дослідників цікавлять особливості зубощелепно системи як у нормі, у здорових людей, так і в умовах чисельних хвороб та патологічних станів даної системи.

Динаміка збільшення кількості зубощелепних аномалій з віком спонукає по новому подивитися на ефективність системи профілактичних та лікувальних заходів. Не дивлячись на зростання технологічного рівня ортодонтичних методик, збільшення доступності лікування та інформованості пацієнтів, практично 70% юнаків та дівчат сьогодні потребують кваліфікованої ортодонтичної допомоги.

Актуальності дослідженню додає неможливість застосування однієї стандартної та уніфікованої системи для опису біологічного розмаїття різних варіацій та типів анатомічної будови зубощелепної системи, що обґрунтовує необхідність визначення метричних показників черепно-лицевих структур з урахуванням етнічної належності, статі та віку.

Дисертаційна робота є фрагментом наукової тематики науково-дослідної роботи Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова «Клініко-експериментальне обґрунтування застосування нових методів профілактики, діагностики, лікування дітей та підлітків із аномаліями зубощелепної системи та ускладненнями карієсу» (№ державної реєстрації: 0115U007010). У її виконанні автору належать результати визначення метричних характеристик черепно-лицевих структур в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом. Дослідження також зареєстровано як ініціативна наукова тематика, що виконується у Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова «Антропо-одонтологічне обґрунтування корекції та профілактики деформацій зубощелепної системи» (№ державної реєстрації: 0118U003451). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова МОЗ України (протокол № 12 від 20 квітня 2017 року) та проблемною комісією МОЗ і НАМН України «Морфологія людини» (протокол № 33 від 16 вересня 2013 року).

2. Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Ступінь обґрунтованості та достовірності досліджень підтверджується достатнім обсягом досліджуваного матеріалу (38 юнаків (віком від 17 до 21 року) та 55 дівчат (віком від 16 до 20 років) у третьому поколінні мешканців України, слов'янської етнічної групи). Дисертаційна робота відповідає міжнародним нормам проведення медико-біологічних досліджень, що

засвідчено комітетом з біоетики Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова (протокол № 3 від 16 березня 2017 р. та протокол № 4 від 28 березня 2019 р.). Для досягнення мети автор використав цілий ряд як класичних, та і сучасних методів дослідження, що цілком відповідають поставленій меті та сформованим завданням дослідження, а саме: телерентгенографічні – для визначення у стріловій площині куткових і лінійних базальних черепних, щелепних та зубних показників; комп'ютерно-томографічні – для визначення тривимірних куткових характеристик розташування зубів; математичні – для статистичної обробки отриманих результатів та побудови регресійних моделей, що характеризують положення окремих зубів, параметрів верхньої і нижньої щелеп та профілю м'яких тканин обличчя. Це дозволило отримати об'єктивні, вірогідні і переконливі дані щодо характеристики антропо-одонтологічних закономірностей розташування зубощелепних структур в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом для ортодонтичної корекції зубощелепних деформацій.

Достовірність наведених результатів дисертаційного дослідження не викликає сумнівів та обґрунтована тим, що всі положення і висновки дисертації сформульовані на підставі аналізу одержаних результатів з використанням великого за обсягом фактичного матеріалу і його коректної статистичної обробки, відповідають поставленим завданням дослідження та мають наукову й практичну цінність.

Наукова новизна дослідження полягає у отриманні комплексної характеристики індивідуальних та статевих розбіжностей комп'ютерно-томографічних куткових показників тривимірного розташування окремих зубів в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом, при цьому встановлені особливості телерентгенографічних параметрів, що використовують у методиках Steiner, Tweed, Schmuth, Schwarz, Holdaway, McNamara та Downs. Доведені етнічні відмінності черепно-лицевих показників для українців юнацького віку з ортогнатичним прикусом від аналогічних параметрів отриманих авторами досліджених методик, встановлені особливості кореляцій

телерентгенографічних та комп'ютерно-томографічних характеристик черепних структур, які зазвичай не змінюються під час хірургічного та ортодонтичного лікування з показниками верхньої та нижньої щелеп, з показниками, що характеризують розташування кожного окремого зуба, змикальної площини та профілю м'яких тканин обличчя. Встановлені особливості кореляцій телерентгенографічних та комп'ютернотомографічних показників, що характеризують розташування кожного окремого зуба, змикальної площини та профілю м'яких тканин обличчя з показниками верхньої та нижньої щелеп.

Запропоновані нові моделі комп'ютерно-томографічних параметрів, що характеризують розташування окремих зубів відносно один одного, кісткових черепних структур та профілю м'яких тканин обличчя в залежності від черепних і щелепних структур.

За результатами проведеного дослідження опубліковано 35 наукових праць (з них 18 самостійних), серед яких 23 статті у наукових фахових журналах (з яких 14 у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, у тому числі 7 – до бази Web of Science). 1 стаття в закордонному фаховому виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз. Отримано деклараційний патент України на корисну модель. Опубліковані наукові праці в достатньому обсязі відображають зміст дисертаційної роботи. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації і досить об'ємно висвітлює дані представленої наукової роботи.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Результати дослідження, які були отримані Дмитрієвим М.О. з морфо- та краніометричної характеристики зубощелепного комплексу в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом є вагомим внеском у розвиток сучасної морфології. Їх теоретична складова значно поширює наші уявлення про прижиттєве дослідження структур лицевого відділу черепа, надає дуже чіткий та змістовний аналіз кожного елемента описаної ділянки. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання в якості нормативів даних

показників, що застосовуються у методиках Steiner, Tweed, Schmuth, Schwarz, Holdaway, McNamara та Downs. Окрему увагу заслуговує розроблена діагностична комп'ютерна програма "UniqCeph" (отримано позитивне рішення про реєстрацію авторського права на твір, № 86516 від 28.12.2018), яка дозволяє лікарям ортодонтам і ортопедам швидко виміряти телерентгенографічні параметри та визначити межі їх індивідуальних нормативних значень та розробленні регресійні моделі комп'ютерно-томографічних і телерентгенографічних характеристик черепно-лицевих структур (патент на корисну модель № 122583) дозволяють визначити індивідуальні характеристики зубощелепної системи, застосування яких дозволяє мінімізувати ризик діагностичної помилки та провести ефективно лікування або відповідні профілактичні заходи.

Результати наукової роботи впроваджені в навчальний процес на кафедрах анатомії людини, терапевтичної стоматології та ортопедичної стоматології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова; кафедри анатомії людини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця; кафедри нормальної анатомії Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; кафедри анатомії людини ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет»; кафедр анатомії людини, ортопедичної стоматології і стоматології ННІ післядипломної освіти ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»; кафедри анатомії, топографічної анатомії та оперативної хірургії Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет»; а також в практичній роботі лікарів Вінницької міської клінічної стоматологічної поліклініки та стоматологічного відділу університетської клініки ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України».

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації.

Дисертація та її автореферат оформлені згідно "Основних вимог до дисертацій та авторефератів дисертацій" ДАК України. Робота викладена українською мовою на 475 сторінках комп'ютерного друку, містить анотацію українською та англійською мовами, список публікацій, вступ, огляд літератури, розділ присвячений загальній методиці та основним методам дослідження, три розділи власних досліджень, аналіз і узагальнення результатів дослідження, висновки, список використаних джерел, додатки. Текст ілюстровано 50 рисункам та 110 таблицями.

У вступі Дмитрієв М.О. визначив актуальність дослідження, сформулював його мету та основні завдання. Перший розділ містить аналітичний огляд літератури, який присвячений сучасній морфологічній характеристиці черепно-лицевої ділянки людини в осіб різних статевих, расових та етнічних груп, її залежність від кефалометричних показників, особливостей краніотипу та типу обличчя в мешканців України, провідним методам прижиттєвого дослідження її структур. Автор виділяє три підрозділи цієї глави, де поступально описує наявні на сьогоднішній день дані, розкриває нові завдання у вивченні цього питання, що вимагають негайного вирішення з використанням передових методів. В цьому розділі проглядається мотивація мети і завдань дослідження. Розділ завершується коротким підсумком огляду літератури.

У другому розділі «Матеріал і методи дослідження», обсягом 37 сторінок, викладено програму дослідження, проведеного на достатній кількості матеріалу.

Зокрема зазначено, що в дослідженні застосовано сучасні, найбільш розповсюджені у практиці та наукових дослідженнях методи телерентгенографічного аналізу: Schwarz A. M. (1960), McNamara J. (1984), Downs W. B. (1948), Holdway R. A. (1983), Schmuth G. P. F. (1971), Steiner C. C. (1959) та Tweed C. H. (1954) з використанням ліцензованого медичного програмного забезпечення OnyxСeph³™, версії 3DPro, (компанії Image

Instruments GmbH, Геманія). Для статистичної оцінки даних морфометрії та побудови регресійних моделей черепно-лицевих структур проведена оцінка характеру розподілів для кожного з отриманих варіаційних рядів, середні для кожної ознаки, що вивчається, стандартне квадратичне відхилення, процентильний розмах показників. Достовірність різниці значень між незалежними кількісними величинами визначали за допомогою U-критерія Мана-Уїтні. Аналіз кореляційних зв'язків отриманих результатів проводили з використанням статистичного методу Спірмена.

Третій, четвертий та п'ятий розділи дисертації присвячені результатам проведеного дослідження. У третьому розділі (загальним обсягом 23 сторінки), який має назву «Комп'ютерно-томографічні характеристики тривимірного розташування окремих зубів і телерентгенографічних ознак в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом», представлені метричні характеристики черепа, телерентгенографічні характеристики верхньої та нижньої щелеп, показники, що характеризують розташування кожного окремого зуба відносно один одного, кісткових черепних структур та профілю обличчя. В результаті аналізу отриманих результатів автором встановлені межі процентильного розмаху та статеві розбіжності метричних характеристик черепа, які зазвичай не змінюються під час хірургічного та ортодонтчного лікування, показники зубощелепної системи, на визначення яких найбільш часто необхідно орієнтуватись при виконанні ортодонтчного лікування та показників, що характеризують розташування кожного окремого зуба по відносно один одного, до кісткових черепних структур та профілю обличчя.

Четвертий розділ «Кореляції комп'ютерно-томографічних і телерентгенографічних ознак в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом» викладено на 31 сторінці та складено з трьох підрозділів. В ньому автор поступово описує виявлені кореляції між встановленими багаточисельними параметрами зубощелепного апарату.

У п'ятому розділі «Моделювання індивідуальних комп'ютерно-томографічних і телерентгенографічних параметрів просторового розташування

зубів, параметрів верхньої і нижньої щелеп та профілю м'яких тканин у українських юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом» на 115 сторінках виконавець надає дані проведеного регресійного аналізу різноманітних характеристик положень зубів, верхньої та нижньої щелепи, м'яких тканин обличчя.

У розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» Дмитрієв М.О. з глибоким розумінням та знанням піднятої проблеми аналізує отримані результати власних досліджень, порівнює їх даними інших авторів, піднімає дискусійні питання та адекватно вирішує їх. Варто також вказати, що розділ «Аналіз і узагальнення результатів дослідження» написаний дисертантом у вигляді наукової дискусії з високим рівнем науково-інформаційного супроводу. При цьому автор дисертації використовує достатню кількість вітчизняних та зарубіжних джерел наукової літератури. Даний розділ дисертації представлено кваліфіковано, логічно, обґрунтовано. Цей розділ підтверджує наукову зрілість здобувача. Варто зазначити, що даний розділ повністю відображає та підтверджує наукові положення, які сформульовані дисертантом.

За розділом «Аналіз і узагальнення результатів дослідження» наведені висновки дисертації. Автор дисертаційного дослідження представив 12 конкретних висновків, які логічні, обґрунтовані і достовірні. Дані висновки є завершенням мети та поставлених завдань дослідження. Перед висновками коротко представлено стан виконаної роботи. Необхідно також зазначити, що між завданнями дисертаційної роботи та висновками розходжень не виявлено.

Список використаних джерел літератури складено за алфавітом і налічує 426 найменувань, з яких 170 надруковано кирилицею, 256 – латиницею. Переважна більшість проаналізованих джерел літератури опубліковано за 10 останніх років. Список літератури оформлено згідно сучасних вимог.

У додатках наведено 11 актів впровадження результатів дослідження дисертанта в практику, список опублікованих праць за темою дисертації та апробація результатів дисертаційної роботи. Окремо додані таблиці кореляції телерентгенографічних та комп'ютернотомографічних характеристик.

Автореферат повністю відповідає змісту дисертації і оформлений за сучасними вимогами. Основні наукові положення і висновки дисертації достатньо апробовані на чисельних науково-практичних конференціях, конгресах і з'їздах, де були позитивно схвалені провідними галузевими спеціалістами.

На основі наведено вище можна зробити висновок, що докторська дисертація Дмитрієва Миколи Олександровича «Антропо-одонтологічне обґрунтування корекції та профілактики деформацій зубощелепної системи» за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія повністю відповідає вказаній спеціальності та є завершеною науковою працею, яка містить наукову новизну, має теоретичне та практичне значення.

5. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці.

Отримані дисертантом дані при виконанні представленої дисертаційної роботи суттєво розширюють сучасні уявлення про антропо-одонтологічні закономірності розташування зубощелепних структур в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом, що вкрай необхідно враховувати для ортодонтичної корекції зубощелепних деформацій і їх доцільно впровадити в навчальний процес вищих медичних навчальних закладів країни при читанні лекцій та проведенні практичних занять на кафедрах нормальної анатомії, оперативної хірургії та топографічної анатомії, стоматології, ортодонтології та використати при написанні монографій, підручників, посібників із зазначених вище навчальних дисциплін. Розроблена, на основі проведеного регресійного аналізу, комп'ютерна програма для визначення індивідуальних нормальних цефалометричних показників зубощелепної системи "UniqCeph" дозволяє практичним ортодонтам швидко і якісно побудувати в юнаків та дівчат відповідні індивідуальні цефалометричні параметри, що характеризують розташування окремих зубів відносно один одного, кісткових черепних структур та профілю обличчя, параметрів верхньої та нижньої щелеп,

характеристик профілю м'яких тканин обличчя, розташування верхніх і нижніх присередніх різців і розташування змикальної площини

6. Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації.

Дисертаційна робота Дмитрієва Миколи Олександровича «Антропологичне обґрунтування корекції та профілактики деформацій зубощелепної системи», є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке в цілому можна оцінити позитивно. Принципових недоліків щодо структури, змісту, оформлення і обсягу представлена дисертація немає.

Разом із загальною позитивною оцінкою дисертаційної роботи необхідно вказати:

1. Робота дещо перевантажена скороченнями та цифровим матеріалом що надається у таблицях, тому при читанні важко сприймається. Доцільно було б частину морфометричних параметрів представити у вигляді графіків, або діаграм.

2. На при кінці кожної глави можливо було надати більш поширену узагальнюючу або резумуючу частину з наданням візуального підтвердження встановлених закономірностей, це б значно прикрасило роботу в цілому.

3. На мою думку, можливо було виокремити практичні рекомендації за результатами дослідження, тем більш що у роботі є цілий ряд дуже цікавих розробок які без сумніву повинні бути застосовані у практичній медицині.

Варто ще раз зазначити, що наведені вище зауваження суттєво не зменшують науково-теоретичної та практичної цінності представленої дисертаційної роботи.

При рецензуванні представленої дисертації до її автора виникли наступні запитання:

1. Чому у Вашої роботі використовувались пацієнти саме цього вікового періоду, саме такої кількості та які критерії Ви застосовували задля включення персони до групи дослідження?

2. Чи знайомі Вам роботи фахівців-морфологів, що присвячені дослідженням індивідуальних особливостей будови голови, різноманіттю визначаємих краніо- та соматотипів? Чи не вважали Ви за доцільне враховувати результати цих досліджень при виконанні дисертації?

3. Дисертантом було обрано сім найбільш відомих методик телерентгенографічного аналізу, у чому, на Вашу думку, є принципова різниця між ними, та що унеможливило розробку однієї уніфікованої програми?

7. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Дмитрієва Миколи Олександровича «Антропо-одонтологічне обґрунтування корекції та профілактики деформацій зубощелепної системи», виконана у державному закладі вищої освіти «Вінницький національний медичний університет ім. М. І Пирогова МОЗ України» є самостійною, завершеною науково-дослідною працею, де отримані нові наукові результати, сукупність яких вирішує важливу наукову проблему яка полягає у встановленні в українських юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом меж процентильного розмаху комп'ютерно-томографічних та телерентгенографічних параметрів, для коректної побудови регресійних моделей, які характеризують положення окремих зубів, параметрів верхньої і нижньої щелеп та профілю м'яких тканин обличчя, що має важливе теоретичне та практичне значення для нормальної анатомії.

Дисертація Дмитрієва Миколи Олександровича «Антропо-одонтологічне обґрунтування корекції та профілактики деформацій зубощелепної системи» за актуальністю, об'ємом досліджуваного матеріалу, методичним рівнем та новизною одержаних результатів, їх теоретичною та практичною цінністю, повністю відповідає вимогам п.10 “Порядку присудження наукових ступенів” Постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року, № 1159 від 30.12.2015 року та № 567 від 27.07.2016 року щодо докторських

дисертацій), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

**Завідувач кафедри анатомії людини
Харківського національного медичного
університету МОЗ України,
доктор медичних наук, професор**

Вовк О.Ю.

